

Bernard Mandeville,

Een brief aan DION

(1732)

De geestelijke George Berkeley (1685-1753), pseudoniem 'Dion', bestreed in zijn boek *Alciphron of de Minne Filosoof* onder meer Mandevilles *Fabel van de bijen*.

In zijn *Brief aan Dion* maakt Mandeville duidelijk dat wat Berkeley in *Alciphron* over Mandevilles opvattingen beweert, nergens op slaat. In de veronderstelling dat Berkeley over voldoende intellectuele capaciteiten beschikt om hem wel te kunnen lezen én te begrijpen, en bovendien te goeder trouw is, concludeert Mandeville dat Berkeley zijn werk niet heeft gelezen.

Reden voor Mandeville om zijn zienswijze nog eens samen te vatten in *Een brief aan Dion*, dat integraal is opgenomen in *De fabel van de bijen* (2008), blz. 231-282; vgl. ook blz. 21-24 in dit boek.

**Een brief aan DION,
naar aanleiding van zijn
boek geheten
*Alciphron of de Minne Filosoof***

FRAGMENTEN

'Wie uw tweede dialoog leest, zal daarin geen werkelijke citaten, aangehaald of nader onderzocht, uit mijn boek aantreffen, maar ontdekken dat de daar terecht aan de kaak gestelde verdorven leerstellingen en verachtelijke beweringen hetzij zulke noties en opvattingen zijn die eerst mijn vijanden, om me een slechte naam te bezorgen, en daarna de publieke faam me al hadden toegeschreven, ook al zijn ze in geen enkel deel van mijn boek te vinden, hetzij hatelijke gevolgtrekkingen en aanstootgevende commentaren die anderen, onterecht of zonder noodzaak, al voor u hadden getrokken en bedacht op grond van wat ik in alle onschuld had gezegd. Ik maak geen aanmerkingen op u, meneer, want zolang een persoon gelooft dat deze beschuldigingen tegen mij waar zijn en hij helemaal niet op de hoogte is van het boek waartegen zij gericht zijn, is het niet onmogelijk dat, ook al was het het nuttigste werk ter wereld, hij daartegen zou kunnen uitvaren zonder enige kwade bedoeling in zijn gemoed. Een mens kan lichtgelovig zijn en toch goedgezind.

Maar als een verstandig en scherpzinnig mens die feitelijk *De fabel van de bijen* wel had gelezen en elk deel ervan aandachtig had doorgenomen, er in dezelfde trant tegen zou schrijven als *Dion* dit heeft gedaan in zijn tweede dialoog, dan moet ik bekennen dat ik totaal niet weet welk excuus ik voor hem kan laten gelden. Het is onmogelijk dat iemand met ook maar een schijntje oprechtheid die tegelijk ten gunste van de deugd en de christelijke godsdienst schrijft, een dergelijke immorele daad begaat om zijn naaste te belasteren en hem opzettelijk op de gruwelijkste manier in een verkeerd daglicht te stellen.

Als *Dion* *De fabel van de bijen* had gelezen, zou hij zulke tomeloze libertijnen als *Alciphron* en *Lysicles* niet hebben toegestaan zich onder mijn vleugels te laten verschuilen, maar hij zou ze hebben aangetoond dat mijn beginselen van die van hen verschillen zoals zonschijn van duisternis verschilt.'

(...)

Maar dan de titel nog: ***Particuliere ondeugden, publieke weldaden.*** Het horen en zien daarvan, zal men mij zeggen, moet beledigend zijn voor diegenen die het boek niet lezen en zich nooit zullen verwaardigen erin te kijken. Alstublieft, meneer, laat ons dit onderzoeken.

Het is duidelijk dat de woorden *particuliere ondeugden, publieke weldaden* grammaticaal geen volledige zin vormen en dat er ten minste een werkwoord aan ontbreekt, zo al niet veel meer, om de zin perfect te maken. In de *Rechtvaardiging van De fabel van de bijen* heb ik gezegd dat ik eronder verstond dat *particuliere ondeugden* door het handige bestuur van een bekwame politicus in *publieke weldaden* zouden kunnen worden omgezet. Er zit niets geforceerds of onnatuurlijks in deze verklaring en iedereen hoort de vrijheid te hebben om uitlegger van zijn eigen woorden te zijn.

Maar als ik dit voorrecht wegwuif, is de ergste interpretatie die aan deze woorden gegeven kan worden dat zij een korte samenvatting zijn van datgene waarvoor ik me door het hele boek heen heb ingespannen om te bewijzen, namelijk dat luxe en de ondeugden van de mens, onder de bepalingen en beperkingen die in *De fabel van de bijen* zijn vastgelegd, bevorderlijk zijn voor en zelfs onverbreekbaar verbonden zijn aan de aardse gelukzaligheid van de beschaafde samenleving; ik bedoel wat gewoonlijk het tijdelijke geluk wordt genoemd en geacht wordt dit te zijn.

Wat degenen betreft die, zonder het boek te lezen, door het zien of louter de klank van de woorden *particuliere ondeugden, publieke weldaden* beroerd kunnen worden, geef ik toe dat ik niet weet welke voorzorgsmaatregel ik voor hen moet treffen. Mensen die boeken beoordelen op grond van hun titel, moeten wel vaak bedrogen worden. De woorden bevatten noch blasfemie noch verraad en ze zijn verre van obscene. Als er enig kwaad van te vrezen valt, dan moet *Drink en word rijk*, een titel die door de straten is geschreeuwd, heel wat gevaarlijker zijn.

Deze laatstgenoemde titel is een direct voorschrift, een verderfelijke en ook bedrieglijke leerstelling, samengevat in een volledige zin, geschreven in de gebiedende wijs. Wat een vreemd resultaat zou deze hebben, vooral onder de armen, als mensen die op de wijsheid van deze titel vertrouwen en deze als een gezond advies opvatten, dienovereenkomstig

zouden handelen, zonder enig nader onderzoek?

De ware reden waarom ik de titel *particuliere ondeugden, publieke weldaden* gebruikte, was, geloof ik oprecht, om aandacht te trekken. Aangezien hij algemeen als een paradox wordt beschouwd, kwam ik erop in de verwachting dat zij die hem zouden horen of zien, nieuwsgierig zouden worden om te weten wat er zou kunnen worden gezegd om hem te verdedigen en het boek misschien eerder kopen dan zij anders zouden hebben gedaan. Dit is naar mijn beste weten de hele bedoeling die ik ermee had en ik denk dat het een domheid zou zijn geweest als ik een andere had gehad.

(...)

Maar als alle kennis en vaardigheden die mensen kunnen verwerven als natuurlijk en typisch voor de hele soort worden beschouwd, dan moet dit voor de ondeugd en de verdorvenheid net zo gelden als voor de deugd en de vrije kunsten, en, wat ik me nooit eerder had kunnen voorstellen, moet het voor een man even natuurlijk zijn z'n vader te vermoorden als om ontzag voor hem te hebben en voor een vrouw om haar echtgenoot te vergiften als om van hem te houden.

Als u alleen maar de redenen zou willen onderzoeken, meneer, die ik heb gegeven om onderscheid te maken tussen wat natuurlijk en wat verworven is, dan zou u in die gang van zaken geen enkele kwalijke bedoeling vinden. Vele dingen zijn waar, die het gewone volk paradoxen vindt. Geloof me, meneer, om de aard van de beschaafde samenleving te begrijpen, is studie en ervaring vereist. Het kwaad is, zo al niet de basis ervan, ten minste een noodzakelijk ingrediënt in het samenstel en het tijdelijke geluk van sommigen is onscheidbaar van de misère van anderen. Het zijn domme mensen die zich voorstellen, dat het welzijn van het geheel overeenkomt met het welzijn van elk individu. En de besten van ons zijn onoprecht. Iedereen vaart tegen luxe uit. Toch is er geen klasse van mensen die zich hieraan niet schuldig maakt. En indien de wetgevers niet altijd proberen alle bedrijfstakken en fabrikanten op de been te houden die ons van de middelen en instrumenten voor luxe voorzien, krijgen zij de schuld ervan. Wensen dat handel en zeevaart toenemen en tegelijkertijd de luxe afneemt, is een contradictie. Want veronderstel dat de wetgever met behulp van de geestelijkheid een algemene karigheid in deze natie zou kunnen invoeren, dan zouden we nooit ons handelsverkeer overeind kunnen houden en dezelfde hoeveelheid arbeiders en verschepingen gebruiken, tenzij we de naties waarmee we handelen in dezelfde mate ertoe over zouden kunnen halen meer verkwistend te zijn dan nu, zodat zij uit onze handen zoveel meer van de luxemiddelen zouden kunnen afnemen als onze consumptie ervan minder zou zijn dan voorheen.

Precies dezelfde dingen die in het ene jaar een zegen zijn, zijn in een ander jaar een ramp. In elke natie worden zij die in de tuinbouw en landbouw werken door de ervaring onderwezen om hun zaken zo aan te pakken zoals dit het best bij het klimaat en de zekerheid of onregelmatigheden van de seizoenen past. Als er in *Engeland* geen windstoten waren zou negentiende van de appelbomen overbodig zijn. Vraag de tuinders rond *Londen* of zij door een middelmatige oogst niet meer geld verdienen dan door een overvloedige opbrengst, en of de helft van hen niet geruïneerd zou worden als alles wat zij zaaien of planten volmaakt zou worden. Toch

wenst iedereen een overvloed van goedkope levensmiddelen. Maar voor een groot gedeelte van de natie betekenen zij vaak een ramp. Indien de boer geen redelijke prijs voor zijn graan kan krijgen, kan hij zijn pachttheer niet betalen. Wij zijn vaak fortuinlijk geweest door een overvloed te hebben, wanneer andere naties tekort kwamen. Dit is echte winst. Maar wanneer al onze burens voldoende voorzien zijn en wij ons graan nergens heen met winst kunnen uitvoeren, zijn twee overvloedige jaren achter elkaar veruit een groter nadeel voor de gemeenschap dan een middelmatige schaarste.

Een welwillende man die een gunstig oordeel over zijn soort heeft zou zich misschien indenken, dat allerlei arbeiders in overvloedige jaren met een grotere bereidwilligheid naar hun werk gaan en de vermoeienis ervan met meer opgewektheid verdragen dan wanneer het graan duur is en zij met al hun ijver nauwelijks voedsel voor hun gezinnen kunnen verschaffen. Maar het tegendeel is waar. En vraag alle aanzienlijke, ervaren handelaren, die vele jaren lang grote aantallen arbeiders in de wolfabricage, in de metaal of landbouw in dienst hebben gehad, en zij zullen u eenstemmig vertellen, dat de armen het meest onbeschaamd zijn en hun arbeid het minst betrouwbaar is wanneer de levensmiddelen erg goedkoop zijn, en dat zij nooit zoveel werk gedaan kunnen krijgen of aan hun opdrachten zo punctueel voldaan wordt als wanneer het brood duur is.

Uw *Crito* en *Euphranor* zijn erg goede karakters. Maar wat ik het meest bij hen bewonder is het volmaakte geduld om twee zulke onverdraaglijke, ongewone deugnieten, zoals u die in *Alciphron* en *Lysicles* hebt voorgesteld, gezelschap te houden en het samen met hen een hele week uit te houden. Ik geloof met u, dat er zich onder de verwaande en zinnelijke mensen een overvloed van oppervlakkige mensen bevindt, die zichzelf vrijdenkers noemen en die er trots op zijn dat van hen gedacht wordt dat ze ongelovig zijn, zonder dat zij ooit het fundament van enige filosofie hebben gelegd. Maar er hebben in de wereld nooit twee van zulke stakkers bestaan als degenen die u de kampioenen van het vrijdenken hebt gemaakt.

Ik heb het niet over hun ongodsdienstigheid en goddeloosheid of hun onvermogen om te verdedigen wat zij luidkeels beweren, want zulke lieden tref je veel onder losbollen en gokkers aan. Maar de kennis, het goede verstand en de scherpzinnigheid die uw libertijnen op sommige momenten ten toon spreiden, zijn niet in overeenstemming met de onwetendheid, dwaasheid en domheid die zij op andere momenten laten zien. Het is onmogelijk dat bekwame mensen en met ook maar iets van karakter, hoe zeer zij het ook mis hebben, het met zoveel rust en opgewektheid zouden kunnen aanzien zelf verslagen, geplaagd en ontmaskerd te worden. En ik kan niet begrijpen hoe iemand anders dan enorme verwaande kwasten zonder schaamtegevoel zich zouden kunnen gedragen zoals *Alciphron* en *Lysicles* dit door uw dialogen heen doen. Zij zijn kerels zonder gevoel of manieren.

Als er onder de gentlemen losbandige stakkers zijn die zulke voor de samenleving afschuwelijke en openlijk destructieve opvattingen koesteren, zoals er verscheidene zijn die zij naar voren brengen, dan ben ik er heel zeker van, dat er geen welopgevoede mensen zijn die ze op zo'n stuitende manier tegenover vreemden zouden ventileren als zij doen.

Geen sterveling zag ooit eerder zulke redetwisters. Zij beginnen altijd met te pochen en op te scheppen over wat zij zullen bewijzen en bij elk argument dat zij

pretenderen te verdedigen worden zij op hun rug gelegd en constant vermorzeld, totdat zij geen woord meer uit kunnen brengen. En wanneer dit meer dan een keer of tien is gebeurd, behouden zij nog steeds dezelfde arrogantie en *mal-à-pert* opgewektheid waarmee zij hun uiteenzetting moesten beginnen. En onmiddellijk na elke nederlaag lokken zij nieuwe uitdagingen uit, schijnbaar met evenveel onbezorgdheid en vertrouwen op succes, alsof er daarvoor niets was gepasseerd, alsof zij zich niets herinnerden van wat er was gebeurd. Een dergelijke onversaagdheid bij het aanvallen en bereidwilligheid bij het overgeven, zoals u hen hebt doen voorkomen, kwamen nooit eerder in dezelfde individuen samen.

Ik weet, meneer, dat u bij het schetsen van deze karakters hen als monsters hebt bedoeld die verfoeid en verafschuwd dienen te worden. En hierin bent u bewonderenswaardig geslaagd, tenminste wat mij betreft. Want ik kan u verzekeren dat ik nooit twee gesprekspartners in dezelfde dialoog of hetzelfde drama heb gezien, van wie ik het gedrag en de principes meer van harte heb verafschuwd dan die van u. En indien u de *Fabel van de Bijen* onbevooroordeeld zou lezen, zou u door mijn beschrijving van het gezelschap waarmee ik het liefst zou omgaan, hiervan overtuigd zijn. Ik zou u eveneens aantonen hoe u en ik, als auteurs, elkaar zouden kunnen helpen en van nut zijn.

U geeft toe dat er ondeugdzame geestelijken zijn die hun beroep onwaardig zijn. Ik voorzie dat sommigen hiervan, die noch de kennis van *Crito* hebben noch het goede verstand van *Euphranor*, uw *Alciphron* voor een kwalijke doelstelling zullen gebruiken. Terwijl zij zich door hun slechte gedrag bij allen die hen kennen verachtelijk hebben gemaakt, zullen zij proberen, door enkel de Minne Filosoof te noemen, al hun opposanten monddood te maken en - nadat zij de afkeuring die zij hadden verdiend hebben afgeweerd door de naam die dat boek heeft - het lekenpubliek te beledigen en de eer en eerbied op te eisen die alleen maar aan waardige geestelijken gegeven behoort te worden.

Dezen wil ik onderhanden nemen en ervan overtuigen, dat u niet hebt geschreven om die geestelijken te rechtvaardigen die door hun praktijk de leer van *Christus* tegenspreken, en dat zij die zelf een ondeugdzaam leven leiden uw bedoelingen verkeerd hebben uitgelegd, doordat zij van anderen hetzelfde respect eisten waarvan u bevestigt dat dit alleen aan verdienstelijke geestelijken met goede zeden is verschuldigd. En terwijl ik dezen zou afhandelen, zou u op een eendere manier die verdorven losbollen aanpakken die door uw originelen na te doen op enig moment zouden proberen zich onder mijn vleugels te verschuilen.

Zou ooit een tweede *Lysicles* het aandurven te bewijzen dat naarmate de mensen meer onheil aanrichtten, zij des te meer ten gunste van het algemene welzijn handelden, omdat in de *Fabel van de Bijen* staat dat zonder ondeugden geen grote natie rijk en bloeiend kan zijn, dan zou u om zijn dwaasheid lachen. En indien hij om dezelfde reden bepleitte dat verkrachtingen, moord, diefstal en alle soorten schurkenstreken toegejuicht behoren te worden, of tenminste straffeloos over het hoofd moeten worden gezien, dan zou u hem aantonen hoe onmetelijk ver het beschermen van criminelen van mijn opzet afstond, en hem de vele passages laten zien, waarin ik erop aandring, dat onpartijdige rechtspraak moet worden uitgevoerd en dat misdaden juist voor het welzijn van wereldlijk ingestelde mensen streng zouden moeten worden bestraft. U zou hem er eveneens over informeren, dat ik

niets wreder vond dan de barmhartigheid van jury's en het herhaaldelijk voorkomen van *gratieverleningen* en niet vergeten hem te vertellen, dat mijn boek verscheidene essays over de politiek bevatte, dat het grootste deel ervan een filosofische uiteenzetting over de kracht van de hartstochten en het wezen van de maatschappij was, en dat zij die er een andere lezing van hebben gegeven, domme mensen waren.

Ik zie in uw vijfde dialoog dat u denkt, dat de massa's bij de christenen betere zeden hebben dan zij bij de oude heidenen bezaten. De ondeugden van de mensen zijn altijd zo onscheidbaar van grote naties geweest, dat het moeilijk is over die zaak iets met zekerheid vast te stellen. Maar ik ben van mening, dat de zeden van een volk in het algemeen, ik bedoel de deugden en ondeugden van een hele natie, niet zozeer door de godsdienst die bij hen wordt beleden worden beïnvloed als wel door de wetten van het land, de rechtsbedeling, de politiek van de heersers en de omstandigheden van het volk.

Degenen die zich voorstellen, dat de heidenen tot criminele genoegens werden aangemoedigd en gebracht door de slechte voorbeelden van de goden die zij aanbaden, lijken geen onderscheid te maken tussen de begeerten zelf, de sterke hartstochten in onze natuur die de mensen tot ondeugden bewegen, en de excuses die zij aanvoeren voor het begaan ervan. Indien de wetten en de regering, de rechtsbedeling en de zorg van de magistraten dezelfde waren en de omstandigheden van het volk ook, dan zou ik graag een reden horen waarom er meer of minder gebrek aan zelfbeheersing in *Engeland* zou zijn als we heidenen waren dan nu we christenen zijn.

De werkelijke oorzaak van ontucht en overspel, de wortel van het kwaad, is wellust. Dit is de hartstocht die zolang hij ons beïnvloedt heel erg moeilijk te overwinnen is. Er zijn ongetwijfeld vele christenen die deze onderdrukken uit vrees voor God, en de straf hierna. Maar ik geloof dat de heidenen die vanuit een oogpunt van deugd over deze hartstocht zegevierden, even aanzienlijk in aantal waren. Onder de christenen in naam zijn er niet weinigen die zich op grond van slechtere beginselen ervan onthouden aan deze hartstocht toe te geven. Ik geloof dat dit bij de heidenen net zo was. Echter zijn er in *Groot-Brittannië* duizenden die zich van onwettige genoegens onthouden, die niet zo voorzichtig zouden zijn als zij er niet van werden afgeschrikt door de kosten, de vrees voor ziekten en de vrees hun reputatie te verliezen. Dit zijn drie kwaden waartegen alle slechte voorbeelden van de goden geen remedie kunnen brengen.

In alle tijden hebben de mensen deugden en ondeugden tentoongespreid waarmee hun godsdienst niets te maken had. En bij vele daden en zelfs de meest belangrijkste aangelegenheden worden zij niet meer beïnvloed door wat zij over een hiernamaals geloven dan door de naam van de straat waarin zij wonen.

Wanneer mensen van een grote gehechtheid aan de wereld en hun genoegens blijk geven en wat de godsdienstige plichten betreft erg ongeïnteresseerd en zelfs nalatig zijn, is het belachelijk hun goede eigenschappen aan hun christelijkheid toe te schrijven. Staat u me toe, meneer, een beetje over dit onderwerp uit te weiden en mijn bedoeling met een paar personages die ik ga schetsen, te verduidelijken.

(....)

Maar ik hou vol, en u moet het toegeven, meneer, dat een poging om dit te bewijzen geen grotere absurditeit behelst dan om de sociabiliteit en het genereuze gedrag van *Lepidus* aan zijn christen-zijn toe te schrijven. Van alle mensen die uit christelijke ouders zijn geboren en onder christenen zijn opgevoed, wordt altijd geoordeeld dat zij dit zelf ook zijn, zolang zij erin berusten en de benaming niet verwerpen. Maar tenzij mensen bij hun daden en gedrag tastbaar door hun godsdienst worden beïnvloed, is het geen groter voordeel een christen dan een mohammedaan of een heiden te zijn. Als een persoon lid werd gemaakt van een genootschap dat de leiding heeft over handwerkers in een zware en moeizame bedrijfstak, en hij hieraan voordien nooit zijn tijd had besteed, en er zich daarna ook nooit mee bezig hield, dan zou van zo'n persoon niet kunnen worden gezegd dat hij feitelijk aan dat moeizame, zware werk deelnam of had deelgenomen.

Een mens die als kind gedoopt werd, kan aan alle uiterlijke vormen van zijn godsdienst voldoen en, als hij van zijn reputatie houdt, nooit schuldig zijn aan enige notoire verdorvenheid. Maar indien, wat niet onmogelijk is, zijn hart al die tijd nauw aan deze wereld gehecht is, indien hij een veel grotere waardering voor zinnelijke dan voor spirituele genoegens heeft en vele jaren lang zonder wroeging met een zinnelijke levensloop voortgaat: een mens, zeg ik, die dit doet kan, ook al conformeerde hij zich aan alle rituelen en ceremonies en had hij een grote invloed in de kerkenraad, geen echtere christen zijn dan een linnenmanufakturier een echte smid zou kunnen zijn, hoewel hij lid was het genootschap van smeden en bij hen lid van het stadsgilde was.

Dat zwakke domme mensen door geen ergere oorzaak dan gebrek aan competentie en louter dwaasheid zulke verkeerde oordelen kunnen vormen als waarop ik heb gezinspeeld, ben ik bereid te geloven. Maar wanneer ik mensen met een erg goed verstand en aanzienlijke kennis zich er schuldig aan zie maken, dan moet ik wel denken dat zij dit met opzet doen, en omdat zij er belang bij hebben. Zeker is het dat wanneer eenmaal als vanzelfsprekend wordt aangenomen, dat het om christen te zijn voldoende is er zwijgend in te berusten zo genoemd te worden en de uiterlijke dienst van de een of andere sekte bij te wonen, dit de geestelijkheid een heleboel overlast van zowel vrienden als vijanden bespaart. Want om alle scrupuleuze gewetens te kalmeren en tevreden te stellen is een even groot corvee als om te schrijven ter verdediging van mirakels.

De reden, meneer, waarom ik zoveel over dit onderwerp heb gezegd, is, dat ik onder degenen die uiterlijk de grootste ijver voor godsdienst en het evangelie tonen, nauwelijks iemand zie, die ons door voorschrift of voorbeeld de striktheid van manieren leert die christelijkheid vereist. Zij lijken meer bezorgd om de benaming dan om de zaak zelf te zijn, alsof wanneer mensen maar zelf zouden erkennen christenen te zijn de eigenschappen die hen dit moeten maken er niet zo toe doen.

Wanneer ik de laatste tijd mijn oog heb laten vallen op het gedrag van sommige mensen, die ik niet zal noemen, heeft me dit doen denken aan de *vrijmetselaars*. Dezen zijn, zoals u weet, verdeeld in verscheidene genootschappen; elk genootschap heeft zijn eigen loge, elke loge heeft een meester, boven al deze meesters staat een grootmeester. Sommigen van hen komen eens per maand bij elkaar, anderen niet zo vaak, zij maken aanspraak op mysteries en eten en drinken

samen, zij gebruiken met grote serieusheid verscheidene ceremonies die typisch voor hen zelf zijn en met al deze drukte die zij maken kon ik er tot nu toe alleen maar achter komen, dat zij niets anders te doen hadden dan *vrijmetselaar* te zijn, gunstig over de eer van hun genootschap te spreken en medelijden te hebben met al degenen die er geen lid van zijn of die te verachten.

Buiten hun samenkomsten leven en converseren zij als andere mensen. En hoewel ik met verscheidene van hen samen in gezelschap ben geweest verklaar ik dat ik, tenzij men mij dit heeft verteld, nooit kan weten wie *vrijmetselaar* is en wie niet.

Ik weet, meneer, dat u van allegorie houdt, en daarom ben ik uiterst opgetogen geweest over wat u op blz. 332 van uw eerste deel zegt, waar u terecht die losbollen belachelijk maakt en ontmaskert die pretenderen de patriotten voor vrijheid en eigendom zijn. Staat u mij ter wille van de andere lezers toe de passage over te schrijven. *Wanneer ik, zegt Crito, deze twee woorden uit de mond van een Minne Filosoof hoor, moet ik denken aan de teste di ferro in Rome. Doordat Zijne Heiligheid, naar het schijnt, niet de macht heeft jaargelden betreffende Spaanse beneficies aan anderen dan geboren Spanjaarden toe te wijzen, houdt hij in Rome altijd twee Spanjaarden in dienst, die teste di ferro worden genoemd, ten name van wie al dergelijke jaargelden staan, maar die niet het voordeel ervan hebben, want dat gaat naar de Italianen. Zoals we elke dag kunnen zien, hebben zowel dingen als noties die op rekening van de vrijheid en het eigendom worden geboekt daarmee niets te maken, en wat ook niet de bedoeling ervan is. Wat! is het onmogelijk voor een mens om een christen te zijn behalve als hij een slaaf moet zijn, of een geestelijke, behalve als hij de principes van een inquisiteur moet hebben?*

Dit is erg *à propos* en bewonderenswaardig goed toegepast. Ik dank u daarvoor. Ik ken een massa geestelijken die erg verzot op de wereld lijken te zijn en altijd bezig naar rijkdom en macht te graaien. En wanneer ik een hiervan hun zorg voor de godsdienst en het geestelijke welzijn van anderen hoor noemen, zoals zij vaak doen, dan zal ik altijd aan *Crito's* verhaal denken, hartelijk lachen en niets meer zeggen. Want indien ik hem zou nadoen, door elke keer dat ik zag dat *dingen en noties op rekening van godsdienst en het geestelijke welzijn van anderen worden geboekt die in werkelijkheid daarmee niets te maken hebben, wat de bedoeling ook niet is*, dan zou ik niet in staat zijn me met iets anders bezig te houden dan uit te schreeuwen: Wat! is het onmogelijk dat voor de christelijke godsdienst wordt gezorgd, tenzij de geestelijken in zesspannen rijden, of voor het geestelijke welzijn van de leken, zonder de wereldlijke heerschappij en een buitensporige macht bij de geestelijkheid?

Mijn allegorie, ziet u, meneer, is maar een kopie van die van u, en kan daarom niet dezelfde verdienste hebben. Hoe u die wel zal bevallen kan ik niet zeggen, maar ik [66] vermoed dat de meeste lezers van mij trouwens van mening zullen zijn, dat het indien Zijne Heiligheid door zijn *teste di ferro in Rome* geen groter voordeel behaalt dan de zaak die u omarmt waarschijnlijk door die van u hier krijgt, nauwelijks de moeite waard zal zijn ze langer in dienst te houden.

Hier, meneer, zal ik afscheid van u nemen, geheel en al in de verwachting dat ik in uw volgende uitgave belangrijke wijzigingen zal aantreffen betreffende datgene wat op mij betrekking heeft.

Om u voor dit doel zoveel mogelijk stof te verschaffen wat ik nog gemakkelijk kan, zal ik de ruimte die ik over heb op vullen met een ander citaat uit de *Fabel van de Bijen*, dat begint op bladzijde 410. Indien mijn papier de ruimte had geboden en ik nog een bladzijde of twee extra had kunnen toevoegen, dan zou u hebben gemerkt hoe gemeen ik in een verkeerd daglicht ben gesteld ten aanzien van wat ik over de brand van Londen zeg.

Het is zeker dat des te minder verlangens een mens heeft en des te minder hij begeert, hij des te gemakkelijker voor zichzelf is. Des te actiever hij is in het vervullen van zijn eigen behoeften en des te minder hij bediend hoeft te worden, des te meer zal hij geliefd zijn en des te minder last veroorzaakt hij in de familie. Des te meer hij van vrede en harmonie houdt, des te meer mensenliefde heeft hij voor zijn medemens, en des te meer hij in werkelijke deugd schittert, is er geen twijfel, dat hij - in de juiste verhoudingen - God en de mens welgevallig is. Maar laat ons billijk zijn. Welk voordeel kunnen deze dingen hebben, of welk aards goed kunnen zij doen, om de rijkdom, de glorie en de wereldlijke grootheid van de naties te bevorderen? Het is de sensuele hoveling, die geen grenzen aan zijn weelde stelt; de wispelturige deerne, die elke week nieuwe mode uitvindt; de trotse hertogin, die qua equipage, partijen en al haar gedrag een prinses zou willen imiteren; de gulle losbol en kwistige erfgenaam, die hun geld zonder verstand of inzicht rondstrooien, alles kopen wat ze zien, en dit de volgende dag vernielen of weggeven; de begerige en meinedige boef, die een immense schat uit de tranen van weduwen en wezen afperste, en de verkwisters het geld liet spenderen: zij zijn het, die de prooi en het juiste voedsel van een volwassen Leviathan zijn. Of met andere woorden, zo is de rampzalige toestand van de menselijke aangelegenheden, dat wij behoefte aan de duivels en monsters die ik noemde hebben om de hele verscheidenheid van werk, die de bekwaamheid van de mensen vermag uit te vinden, te laten uitvoeren, teneinde aan de grote massa's van werkende arme mensen, die noodzakelijk zijn om een grote samenleving te maken, een eerlijk levensonderhoud te verschaffen. En het is dwaas te veronderstellen, dat er zonder dat grote en rijke naties kunnen bestaan, die tegelijk krachtig en gecultiveerd zijn.

Ik protesteer evenzeer tegen papierij als Luther en Calvijn ooit deden, of Koningin Elizabeth zelf, maar ik geloof oprecht, dat de Reformatie nauwelijks met meer dan de dwaze en grillige uitvinding van de gewatteerde hoepelonderrokken eraan heeft bijgedragen om de koninkrijken en staten, die haar hebben aanvaard, bloeiender te maken, althans meer dan andere naties. Maar als mij dit zou worden tegengesproken door de vijanden van de priesterlijke macht, dan ben ik er ten minste zeker van dat zij- afgezien van de grote mannen die voor en tegen die lekenspielen hebben gevochten - vanaf haar eerste begin tot op de dag van vandaag niet zoveel arbeidskrachten, eerlijke nijvere hard werkende arbeidskrachten heeft beziggehouden als de door mij genoemde afschuwelijke verbetering van dit vrouwelijke luxeartikel in een paar jaar heeft gedaan. Godsdienst is één ding en handel een ander. Hij die de meeste last geeft aan een heleboel van zijn medemens en de moeilijkste producten uitvindt is, goed of fout, de grootste vriend voor de samenleving.

Wat een drukte moet er niet in verscheidene delen van de wereld worden

gemaakt voordat mooi scharlakenrood of karmozijnrood laken kan worden geproduceerd, wat een massa bedrijven en handwerkslieden moeten worden gebruikt! Niet alleen die voor de hand liggen, zoals wolkaarders, spinners, de wever, de voller, de ruwer, de verver, de ramer, de rekker en de perser, maar ook anderen die er verder van af staan en er vreemd aan mogen lijken, zoals de molenmaker, de tinnegieter en de chemicus, die nochtans allen nodig zijn, net zoals een groot aantal andere handwerken om de gereedschappen, werktuigen en andere instrumenten te maken, die bij de al genoemde bedrijven behoren. Maar al deze dingen worden hier te lande gedaan en kunnen zonder bijzondere vermoeienis of gevaar worden bewerkstelligd. Het meest angstaanjagende uitzicht dient zich aan als we aan het harde werk en risico denken, die in het buitenland moeten worden doorstaan, aan de grote zeeën waar we overheen moeten, de verschillende klimaten die we moeten verduren en de verscheidene landen die we voor hun hulp dankbaar moeten zijn. Spanje zou ons weliswaar alleen de wol zou kunnen verschaffen om het fijnste laken te maken. Maar wat een vakkundigheid en moeite zijn nodig om deze in die mooie kleuren te verven! Hoe ver zijn de kruiden en andere ingrediënten verspreid over de schepping, die in één ketel samen moeten komen! Aluin hebben we inderdaad zelf. Wijnsteen kunnen we uit het Rijngebied en vitriool uit Hongarije krijgen. Dit is allemaal in Europa. Maar voor salpeter in een grote hoeveelheid zijn we gedwongen helemaal naar Oost-Indië te gaan. Cochenille, onbekend bij de Ouden, is niet veel dichter bij ons, hoewel in een heel ander gedeelte van de aarde. Wij kopen het weliswaar van de Spanjaarden, maar het is niet hun product, want zij zijn gedwongen het voor ons uit de verste hoek van de Nieuwe Wereld in West-Indië te halen. Terwijl vele zeelui in de zon smelten en van de hitte in het Oosten en Westen van ons stikken, zien anderen in het Noorden blauw van de kou om potas uit Rusland te halen.

Als we grondig op de hoogte zijn van de hele verscheidenheid van gezwoeg en arbeid, de ontberingen en rampen die we moeten ondergaan om het doel waarvan ik spreek te bereiken, en we beschouwen de enorme risico's en gevaren die bij deze reizen worden gelopen, en dat er weinig reizen worden gemaakt die niet ten koste van de gezondheid, het welzijn en zelfs de levens van velen gaan, als we, zeg ik, op de hoogte zijn en behoorlijk de dingen overwegen die ik noemde, is het nauwelijks mogelijk zo'n onmenselijke en schaamteloze tiran te bedenken die, de dingen met dezelfde zienswijze aanschouwend, van zijn onschuldige slaven zulke vreselijke diensten zou eisen, en die tegelijkertijd durft te erkennen, dat hij dit om geen andere reden deed dan de voldoening die een mens krijgt door een kledingstuk te bezitten, die van scharlakenrood of karmozijnrood laken is gemaakt. Maar tot welk niveau van weelde moet een natie zijn gekomen, waar niet alleen de officieren van de koning, maar ook de leden van zijn garde, zelfs de gewone soldaten zulke schaamteloze verlangens hebben!

Maar veranderen wij het blikveld en vatten we al die taken op als even zovele vrijwillige daden, die bij verschillende roepingen en beroepen horen waarvoor mensen voor hun levensonderhoud worden grootgebracht, en waarin iedereen voor zichzelf werkt, hoezeer hij ook voor anderen lijkt te werken. Als we in aanmerking nemen dat zelfs de zeelui, die de grootste ontberingen ondergaan, zo gauw als de ene reis is afgelopen, zelfs na een schipbreuk, naar tewerkstelling voor een volgende

reis uitkijken en daarom bedelen. Als we nadenken, zeg ik, en deze dingen in een ander licht bekijken, dan zullen we ontdekken, dat de arbeid van de armen voor hen verre van een last en een straf is; dat het hebben van werk een zegen is, waarvoor zij in hun verzoeken aan de hemel bidden, en dat het de grootste zorg van elke wetgever is dit aan de meerderheid van hen te verschaffen.